

Pomembnost pravilnega obravnavanja otrok in mladoletnikov, ki so bili žrtve kaznivih dejanj

Dr. Bronislav Skabernè, znanstveni svetnik inštituta za kriminologijo pri pravni fakulteti v Ljubljani

Pri delu, ki sem ga opravljal kot mladinski sodnik v civilnih in kazenskih zadevah, pri povojnem delu ob novi organizaciji skrbništva in mladinskega skrbstva, kot družbeni delavec, zlasti kot član Zveze prijateljev mladine Slovenije, kot predavatelj šol za starše in naposled kot sodelavec inštituta za kriminologijo pri pravni fakulteti v Ljubljani, katerega prostovoljni sodelavec in vodja oddelka za zanemarjeno in delinkventno mladino sem postal takoj ob ustanovitvi leta 1954, sem pogosto naletel na probleme otroka oziroma mladoletnika, ki je bil žrtev kaznivega dejanja. Pri tem se je izkazalo za posebno pereč problem pravilno ravnanje z otrokom in mladoletnikom ob prvem zaslišanju in podoživljanju kaznivega dejanja — hudega in grozljivega dogodka, ki se je vtisnilo v njegovo mlado doživljanje. Zato želim ob petnajstletnici inštituta za kriminologijo pri pravni fakulteti v Ljubljani posvetiti temu problemu nekaj več pozornosti.

Dasi je problem žrtve kaznivega dejanja toliko star kot problem hudodelstva, se vendar šele v zadnjih letih posveča temu problemu večja pozornost.¹ Poudariti pa je treba zasluge italijanske pozitivistične šole, ki je najprej, že pred skoro 100 leti opozorila na velik pomen posameznika, zlasti storilca kaznivega dejanja in je tudi že opozorila na žrtve kaznivega dejanja. Razumljivo je, da je z raziskovanjem kriminalitete in njenih vzrokov vloga žrtve kaznivega dejanja postala vse bolj pomembna. Raziskovanje se je usmerilo v vlogo žrtve pri kaznivem dejanju, v modalitete njenega ravnanja, k njeni osebnosti, in to vse z namenom, da bi se čimbolj pojasnilo samo kaznivo dejanje. Po drugi strani pa naj bi to raziskovanje žrtve vplivalo tudi na preventivno delovanje. Pri tem so skušali pokazati zlasti tipične kriminogene situacije in tipične žrtve.²

S proučevanjem žrtve je nastala posebna kriminološka disciplina, ki se imenuje viktimologija.³ Leta 1948 je znani kriminolog Hentig v delu *The Criminal and his Victim* (Hudodelec in njegova žrtve) opozoril na široko skalo medsebojnega delovanja — interakcij —

¹ Šelih, Viktimologija in njena vloga v boju zoper kriminaliteto, *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, Ljubljana XVIII/1967, št. 1—2, str. 37—42.

² Šeparović, *Žrtva krivičnog djela*, Zbornik pravnog fakulteta u Zagrebu, XII/1962, br. 1, str. 111, Šelih, *ibid.*, str. 37.

³ Beseda izvira od latinske besede *victima*, kar pomeni žrtve.

med storilcem kaznivega dejanja in njegovo žrtvijo. Žrtev oblikuje v določenem smislu storilca oziroma kaznivo dejanje. Hentig obdeluje pojem potencialne žrtve, zločinskega para, ter postavlja prvo tipologijo žrtev po spolu, starosti, psiholoških lastnostih in podobnem.⁴

Izraz viktimologija je prvi uporabil izraelski odvetnik Mendelsohn, ko je leta 1956 objavil v švicarskem časopisu *Revue internationale de Criminologie et de Police Technique* članek z naslovom »La victimologie«. Žrtev kaznivega dejanja se je do tedaj pre malo upoštevala. Mendelsohn je leta 1965 vprašal: »Zakaj kaže družba zanimanje le za storilca?« in odgovoril: »Ker je nevaren.« Vprašanje pa je nadaljeval: »Zakaj družba ignorira žrtve?« Na to je odgovoril: »Ker je žrtev nedolžna.« Takoj pa je pristavil: »V tem je razlog, da družba pozablja, da v kriminalnih problemih poleg faktorja storilca obstaja tudi faktor žrtev. Kdo se ne spominja Landruja ali Al Caponeja, toda kdaj se kdo spomni imena ene njenih žrtev?« Zatorej ne smemo ostati le pri tem, da vidimo samo storilca in njegovo dejanje, marveč je treba posvetiti posebno pozornost tudi žrtvi kaznivega dejanja. Osnovna misel viktimologije je torej, da sodi poleg drugih silnic, ki vodijo do kaznivega dejanja, tudi žrtev h kriminogenemu okolju, ki ga ustvarja storilec namerano ali pa nastane naključno.

Hentig, Exner in drugi kriminologi menijo, da je obravnavanje žrtev predmet kriminoloških raziskav in da je zato viktimologija del kriminologije. Nasprotno pa se Mendelsohn zavzema za to, da bi bila viktimologija samostojna veda.⁵ V razmerju storilec-žrtev vidi antagonističen par; v kaznivem dejanju sta si storilec in žrtev konkretno nasproti. Za Mendelsohna je viktimologija obratna stran kriminologije. Sodi, da bi bilo mogoče s proučevanjem kriminalitete z različnih vidikov žrtve zmanjšati kriminaliteto, kar se do sedaj ni posrečilo v boju zoper storilce kaznivih dejanj.

Viktimološkim prizadevanjem že danes očitajo, da bi raziskave lahko vodile do tega, da bi se del kazenskopravne krivde valil na žrtve in da bi se s tem razbremenil storilec. Tako se včasih tudi ravna pred sodišči. Na

⁴ Šeparović, *ibid.*, str. 113.

⁵ Šelih, *Kriminaliteta telesnih poškodb na območju občine Slovenska Bistrica IV. Oškodovanec in razmerje med njim in storilcem*, Maribor, Založba »Obzorja« 1963, str. 145 in sl.

splošno se sedaj sodi, da ni oportuno načelnati problema žrtve hkrati, ko zakonodaja čedalje bolj izboljšuje položaj obtoženca.

Naj bodo spori taki ali drugačni, eno vendar velja, to namreč, da je žrtev aktiven element v dinamiki kaznivega dejanja. S proučevanjem žrtve se odpira nov pogled na še en dejavnik zapletenega pojava kriminalitete. Žrtev kaznivega dejanja je treba imeti za del dialektične enote tega škodljivega družbenega pojava.

Z žrtvijo se že danes ukvarja sodna medicina, z njo pa se ubada tudi kriminalistika. Sodna medicina opravlja svoja raziskovanja predvsem v zvezi z žrtvijo kaznivega dejanja. Prav tako se ukvarja s žrtvijo kriminalistika, ker je žrtev v kriminalistični tehniki in taktiki prvi indikator, začetna sled in znamenje, da je bilo storjeno kaznivo dejanje.

Osebnosti žrtve in ne le njeno obnašanje lahko vpliva na določanje družbene nevarnosti kaznivega dejanja in na določanje zakonodajalčeve sankcije, po drugi strani pa tudi pri odmeri kazni v praktični kaznovalni politiki sodišč. Tako uživajo posebno, močnejše varstvo mladoletne, nemočne, ogrožene in druge osebe. V zadnjem času opažamo vse večje upoštevanje določenih osebnih lastnosti prihodnje oziroma eventualne žrtve kaznivega dejanja.

Varstvo otrok in mladoletnikov se kaže zlasti v tem, da kazniva dejanja, storjena proti njim, otežujejo položaj storilca. To velja skoraj za vse zakonodaje. Tako obstajajo posebna kazniva dejanja, ki se lahko zagrešijo le nasproti mladoletnikom oziroma le na njihovo škodo. Sem štejejo kazniva dejanja postrežbe mladoletnikom z alkoholnimi pijačami po čl. 211 a kazenskega zakonika, zanemarjanje mladoletnika in grdo ravnanje z njim po čl. 196 KZ, divji zakon z mladoletno osebo po čl. 193 KZ, odvzem mladoletnika po čl. 194 KZ in še druga kazniva dejanja. Žrtve teh kaznivih dejanj so glede na lastnosti mladoletnosti bistveno oznameno kaznivih dejanj, tako da ista dejanja, če bi bila storjena nasproti odraslim osebam, sploh ne bi bila protipravna dejanja. Pri določenih kaznivih dejanjih pa je predvideno, da so posebno kvalificirana, če so storjena nasproti mladoletnim osebam. Tako se npr. zvodništvo ali omogočanje nečistovanja po čl. 187 KZ strožje kaznuje, če gre za mladoletno osebo, kot pa, če gre za odraslo osebo. Enako velja tudi za posredovanje pri prostituciji po čl. 188 KZ.

Med otroki in mladoletniki razločujemo tele tipe žrtev:

1. *Indiferentna žrtev.* Taka žrtev ni nič prispevala h kaznivemu dejanju. Ta žrtev je le objekt kaznivega dejanja in nima nikakrš-

nega odnosa do storilca. Svoj položaj v kompleksu kaznivega dejanja je dobila ta žrtev popolnoma naključno ali po dejavnikih, na katere ni mogla vplivati, vendar pa so le-ti vzbudili storilca k dejanju. Sem sodijo:

a) *Naključna žrtev.* Znan je primer duševno bolne osebe, ki je vdrla v šolo in začela streljati v otroke in jih nekaj tudi usmrtila.

b) *Nevedna žrtev.* Storilec je srečal in nagovoril petletno in trinajstletno deklico. Trinajstletno je poslal po cigarete; ko je ta odšla, je zabodel petletno in nato skrnil njeno truplo. Potem je šel starejši deklici naproti in je storil z njo isto. Ali: trinajstletni fant se seznanil s polnoletnim moškim. Želi si družbe z njim, ker si obeta denarna darila, vabilo v kino ali na izlet. Pri tem pa fanta zlorabi njegov »veliki prijatelj« za homoseksualno razmerje.

2. *Predestinirana žrtev.* Ta žrtev ima določeno, vendar ne zmeraj vidno razmerje do storilca. Svoj položaj v kompleksu kaznivega dejanja doseže ta žrtev po kombinaciji faktorjev in psihičnih momentov, ki določajo součinkovanje pri kaznivem dejanju. Sem štejejo:

a) *Ekspozirana žrtev,* ki zaradi eminentnega političnega, premoženjskega ali drugečnega položaja v družbi lahko opravi posebno vlogo pri kaznivem dejanju. Primeri za take žrtve so različne ugrabitve otrok oseb, ki imajo v družbi poseben položaj.

b) *Žrtev, »ki pride naproti«.* Tak mladoletnik postane žrtev s svojim obnašanjem. Zgled: za pusta je pijan mladenič odpeljal šestnajstletno, tudi delno opijaneno dekle, na gostilniško dvorišče. Tu sta se ljubkovala. Ko pa je mladenič želel spolno občevati, se je dekle tega branila in fant jo je v besu zadavil.

c) *Žrtev, ki sama napeljuje h kaznivemu dejanju.* Trije šolarji v starosti od 11. do 15. leta so si povečevali filatelistično zbirko in služili denar tako, da so sami večkrat tedensko prihajali v barake sezonskih delavcev in tam imeli z njimi za znamke in denar homoseksualne odnose.

3. *Psevdo žrtev.* Tak mladoletnik ali zlasti mladoletnica se predstavlja za žrtev ali si domišlja, da je žrtev kaznivega dejanja. Sem prištevamo:

a) *Imaginarna žrtev.* Tu si mladoletniki ali mladoletnice le domišljajo, da so bili žrtve kaznivega dejanja. Večkrat gre tu za duševno bolne ali psihopatične mladoletnike. Znani so primeri, ko dekleta zatrjujejo, da jih je kdo posilil, pa dozdevni storilec sploh ni imel nikakršnih seksualnih odnosov z dekletom ali pa je storilec dekletov namig celo odklonil.

b) *Fingirana žrtev.* Taka mladoletna žrtev iz različnih razlogov zatrjuje, da je bilo z njo

storjeno kaznivo dejanje. Znani so primeri deklet, ki so zatrjevala, da jih je kdo posilil, da bi tako opravičila svojo nosečnost ali defloracijo.

Sodelovanje žrtve pri boju zoper kriminaliteto je mogoče pričakovati le tedaj, če žrtev glede na svoj položaj v kompleksu dejanja lahko pomaga in to tudi hoče. Študij tipov žrtev nam v zvezi s študijem osebnosti storilca in načina storitve kaznivega dejanja daje dosti gradiva za preprečevanje določenih kaznivih dejanj.

Praviloma bodo vse indiferentne žrtve pomagale pri poizvedovalnih dejanjih varnostnih organov. Enako lahko pričakujemo tudi od predestiniranih žrtev. Psevdo žrtve pa bodo lahko še preveč skušale pomagati, tako da utegne postati njihova pomoč že hudo sumljiva. Pri žrtvah, ki se nočejo čutiti oškodovane ali ki so kakorkoli zaskrbljene, da bi se dogodek na njihovo škodo lahko razvedel in ki bi želele zadevo urediti »interno«, je pričakovati le omejeno pomoč pri raziskovanju zadeve. Take žrtve bi preiskavo lahko celo tudi ovirale. Nikakršne pomoči ni pričakovati od žrtev, ki niso spoznale svojega položaja v kompleksu kaznivega dejanja, ali od tistih, ki ne marajo pomagati. Pri tem pa je treba vendar opozoriti na možnost, da žrtve lahko dajejo tudi napačno pomoč, se pravi, da zavajajo. Pri psevdo žrtvah kaj drugega niti ni mogoče pričakovati.

Za mladoletne žrtve kaznivih dejanj velja tudi splošno načelo, da je treba z njimi ravnati hitro in zelo pozorno. Za to govorita predvsem dva razloga.

Prvič, mladoletne žrtve so pogosto edina priča kaznivega dejanja. Njihova sposobnost zapomnjenja, zlasti pri majhnih otrocih, pa še ni popolnoma izoblikovana. Zato zbledi hudodelski dogodek v njihovem spominu sorazmerno hitro, tako, da se ga že nekaj tednov po njem spominjajo le megleno in nepopolno. Tako so možnosti, da dobimo podatke o dogodku in storilcu, tem večje, čim manj časa je minilo med dejanjem in pogovorom z mladoletno žrtvijo.

Drugič, čeprav pomenijo opisane okoliščine težave za raziskovanje kaznivega dejanja, pa so le koristne za nadaljnji otrokov razvoj. Nepopolna zmožnost zapomnjenja omogoča v mnogih primerih, da mladoletna žrtve hitro pozabi neprijeten doživljaj. S tem pa se zmanjšuje psihična oškodovanost in hujša motnja v procesu oblikovanja moralnih norm mladoletne žrtve. Zato je v korist mladoletni žrtvi, da kolikor mogoče hitro pozabi na hud doživljaj in da se od njega čimprej odvrne.

Kriminalistično raziskovanje kaznivega dejanja mora upoštevati ta dva razloga. Zato

je treba storiti vse, da se čimbolj prepreči podoživljanje dogodka kaznivega dejanja, ki je prizadel mladoletnika. Iz tega razloga se je treba izogibati tudi ponovnim pogovorom z mladoletno žrtvijo o kaznivem dejanju. Večkratni in ponovni pogovori na različnih mestih — pri kriminalistični službi, v sodnem pripravljalnem postopku in na glavni obravnavi — bi v mladoletniku le oživljali dogodek, ki je imel zanj hude posledice. To pa bi v njem lahko zapustilo trajnejše moralne okvare. Zato naj bi bil že prvi pogovor z mladoletno žrtvijo čimprej po dogodku. Pogovor pa bi moral biti tudi čimbolj popoln, da bi dal vse potrebne podatke o kaznivem dejanju in vseh drugih potrebnih okoliščinah. Vodinelić⁶ tudi pravilno pripominja, da moreta le hiter pregon in čimhitrejše zasliševanje kar najbolj zmanjšati zavestno ali podzavestno falzificiranje izjav. Mladoletna žrtve naj se po pogovoru neposredno po dogodku oziroma kaznivem dejanju ne vznemirja več.

S tem v zvezi je še drug problem, ki sicer ne zadeva več neposredno dela kriminalističnega raziskovanja kaznivega dejanja. Gre za načelo neposrednosti kazenskega postopka, ki terjaja, da sodišče na glavni obravnavi neposredno zaslišuje priče, ne glede na njihove izjave pred preiskovalnimi organi.

Ta zahteva se glede mladoletnih žrtev seksualnih kaznivih dejanj ne da opravičevati. Med glavno obravnavo in kaznivim dejanjem je daljše časovno obdobje. Mladoletna žrtve, ki je medtem lahko že pozabila na neprijetni dogodek, ga bo na glavni obravnavi morala spet podoživljati. To pa nasprotuje pedagoškimi načelom, saj grede vsa prizadevanja ravno za tem, da bi mladoletna žrtve pozabila kaznivo dejanje oziroma da bi se odvrnila od njega. Proti ponovnemu zasliševanju otroka na glavni obravnavi pa govori tudi okoliščina, da je mladoletna žrtve v časovnem obdobju med kaznivim dejanjem in glavno obravnavo tudi že pozabila pomembne okoliščine kaznivega dejanja ali pa se jih tudi lahko napačno spominja. Tako se njena izpoved na glavni obravnavi lahko bistveno razlikuje od prve izjave. Pri tem pa ne gre za to, da bi mladoletna žrtve lagala, ampak za to, da se dogodka le ne spominja več tako dobro. Izpoved mladoletne žrtve na glavni obravnavi torej ne bi vodila k razjasnjevanju zadeve, marveč bi jo, nasprotno, zapletala. Zato se vse glasneje postavlja zahteva, da bi se namesto mladoletne žrtve na glavni obravnavi zaslišal kot priča tisti kriminalistični delavec ali sodnik, ki se je z njo prvi pogovarjal. Taka priča bo razen vsebine pogo-

⁶ Vodinelić, Kriminalistička taktika, Opšti deo, Beograd 1956, str. 397—400.

vora z mladoletno žrtvijo hkrati lahko tudi opisala zunanje okoliščine pogovora in bo s tem lahko odstranila morebitne pomanjkljivosti, ki so nastale ob pogovoru. Seveda pa nastanejo posebne težave, če storilec zanika dejanje. Toda tudi v teh primerih bo vendar potrebno skrbno pretehtati, ali naj se mladoletna žrtev o kaznivem dejanju ponovno izpraša ali ne.

Vse to pa terja od organov javne varnosti, ki imajo opravka z mladoletnimi žrtvami, prav posebne naloge. Delo z mladoletnimi žrtvami kaznivih dejanj zahteva od kriminalističnih organov in drugih delavcev notranjih zadev posebne metode dela. To pa zato, ker je treba upoštevati, da imamo pri mladoletni žrtvi kaznivega dejanja opravka z nedograjeno osebnostjo, ki se šele razvija. Pri taki osebi je fizična zmogljivost šibka, izkušnje so borne, socialno pa oseba še ni zrela. Mladoletnika zlasti označujejo tudi bohotna fantazija, nezadostna moč presojanja in podrejanje zunanjim vplivom.

Postopek z mladoletno žrtvijo kaznivega dejanja se odvija v pogovoru. Na tak pogovor se bo moral delavec notranjih zadev dobro pripraviti. Priprava pa bo odvisna od posameznega primera.

Za delavce notranjih zadev, ki največkrat prvi pridejo v stik z mladoletno žrtvijo, je izredno pomembno, kako se bodo pogovarjali z mladoletno žrtvijo kaznivega dejanja. Pogovor z žrtvijo sodi k prvim pa tudi najdelikatnejšim nalogam kazenskega postopka. Težave se začno že z vzpostavitvijo stika z mladoletno žrtvijo. Pri tem je treba upoštevati, da otrok glede na svojo duševno zrelost pogosto le malo pove o kaznivem dejanju, več pa o nepomembnih podrobnostih in postranskih stvareh. Upoštevati je treba tudi to, da se na otrokove izpovedbe lahko vpliva, če se mu postavijo nepravilna vprašanja. S takimi nepravilnimi vprašanji se lahko poveča škoda, ki jo je že povzročil storilec.

Glede na različna stališča v tem pogledu kaže, da je treba ta problem razrešiti tako, da naj mladoletne žrtve izprašuje tisti, ki je zmožen ustvariti z otrokom najbolj pristen stik. To bo redno tista oseba, ki se lahko vživi v svet otrokovih predstav in ki je zmožna spoznati njegovo mentaliteto. Dobra psihološka, pedagoška ali zdravniška izobrazba za izpraševanje mladoletne žrtve sama po sebi še ne zadostuje, marveč so potrebne tudi kriminalistična izobrazba in kriminalistične izkušnje. Kriminalistični delavec pa mora biti posebno usposobljen za izpraševanje mladoletnih žrtev kaznivih dejanj. Pri delu mora paziti, da ne bi uporabil nepravilne metode pri izpraševanju.

Glede vrednosti otrokove izjave v kazenskem postopku obstajajo zelo raznotera stališča. Danes prevladuje stališče, da je treba otrokovo izjavo upoštevati, vendar pa jo je treba preveriti. To pa ne zato, ker naj ne bi bila verodostojna, ampak zato, ker otrok glede na stopnjo svoje psihološke zrelosti večkrat ni zmožen pojava pravilno dojeti, ga povedati ali opisati. Na splošno so otroci zelo sposobni zaznavati pojave, včasih celo bolje kot odrasli, tudi bolj opažajo, vendar pa jim večkrat manjka zmožnosti, da bi posamezne dogodke okolja uskladili oziroma medsebojno povezali. Določenih pojavov ne razumejo in ne spoznavajo zadostno vzročne zveze. Zato zapolnijo praznine v svojem znanju s kombinacijami, ki so zopet odvisne od njihove starosti in razvojne stopnje. Izpraševalec bo moral zato upoštevati le to, kar je otrok v resnici videl, in paziti na to, kaj in kdo mu je povedal. Vse pa bo moral primerjati z drugimi rezultati, do katerih je prišel med raziskovanjem zadeve. Pri izpraševanju mladoletnih žrtev seksualnih kaznivih dejanj pa bo treba zlasti paziti, da se z načinom pogovora ne žali mladoletnikova morala in spolna občutljivost in ne razvneja njegova domišljija.

Nekateri otroci in mladoletniki pretiravajo storilčeva dejanja zaradi tega, da bi postali sami zanimivi ali pa, da bi zmanjšali svojo vlogo pri kaznivem dejanju. Nekateri kriminalistični delavci in marsikateri sodnik se pustijo ob realističnih prikazih otrok zapeljati k prezgodnjim sklepom, češ mladoletnikova izpoved je že zato resnična, ker je nemogoče, da bi si izmislil take podrobnosti.

Pri tem pa prezrejo, da so si mladoletniki večkrat iz knjig ali iz pripovedovanj zapomnili kake podrobnosti, ne da bi jih sami doživeli. Mladoletniki uporabljajo tudi določene izraze, ne da bi vedeli za njihov pravi pomen. Če se izpraševalec zadovolji z določenimi izrazi, ne da bi preveril, kaj otrok z njimi razume, kar lahko napačno sklepa ali napačno razlaga mladoletnikovo izpoved.

Zato je treba pri presoji otrokove ali mladoletnikove izpovedi presojati celotno osebnost mladoletne žrtve, pri seksualnih deliktih tudi mladoletnikovo znanje o seksualnih zadevah, njegova doživetja, njegovo vzgojo itd. Sodniki morajo torej otrokovo oziroma mladoletnikovo izjavo, ki jo izpove kot žrtev, preveriti. Tako preverjanje se lahko opravi na različne načine, kakršni so:

- poizvedbe o osebnosti otroka, mladoletnika — žrtve kaznivega dejanja;
- primerjalna vprašanja;
- izpraševanje otroka na kraju storitve in

— rekonstrukcija dejanja po otrokovih navedbah.

Ugotavljanje osebnosti mladoletne žrtve se v praksi dokaj zanemarija. Nekateri kriminalistični delavci in sodniki očitno še niso spoznali vrednosti ugotavljanja osebnosti mladoletne žrtve. Pri tem mora biti osebnost mladoletnika ugotovljena z različnih vidikov in ne le enostransko, npr. samo po poročilu šole. Osebnost mladoletne žrtve naj se ugotovi tudi s poizvedbami pri skrbstvenem organu. Ugotoviti je treba razvoj otrokove dejavnosti v šoli, vlogo otroka pri družabnem udejstvovanju, njegovo obnašanje do vrstnikov v šoli in zunaj nje, oblike njegovega obnašanja, njegova nagnjenja, to, s čim se najraje ukvarja, kakšna je njegova fantazija, kako je z resnicoljubnostjo, kako nastopa nasproti odraslim in kako se vede do avtoritet. Skrbstveni organ bo lahko dal dragocene podatke o družinskih in socialnih razmerah, v katerih je živel mladoletna žrtev. O razvoju in vzgoji mora biti vprašan tudi najmanj eden od roditeljev oškodovanega otroka. Najbolje je, da se to opravi že takrat, ko starši prijavijo kaznivo dejanje, katerega žrtev je postal njihov otrok. Starše je treba povprašati tudi o vzgojnih težavah otroka — žrtve, o tem, kako se razume z brati in sestrami, kaj bere, ali rad govori neresnico, ali ima bogato domišljijo, ali se ukvarja otrok s seksualnimi zadevami, kakšna je njegova seksualna vzgoja, kdo jo opravlja in kako. Pri tem je tudi pomembno vprašati starše, ali jim je otrok sam sporočil kaznivo dejanje, kot tudi to, katere osebe so mladoletno žrtev povpraševale o dejanju in kako, preden so za dejanje izvedeli varnostni organi. Če naj bi storilec izhajal izmed znancev ali sorodnikov, je treba starše vprašati tudi o otrokovem razmerju do teh oseb.

V kriminalistični praksi se večkrat zgodi, da dajejo otroci izredno določne odgovore ali da zelo določno opisujejo posamezne dogodke ali stvari. V takih primerih je zelo priporočljivo, da se ti odgovori preverijo s primerjalnimi vprašanji. Npr.: mladoletna žrtev zatrjuje, da je imel storilec obleko določene barve ali da je bil 170 cm visok. S primerjalnimi vprašanji se lahko ugotovi, ali mladoletnik sploh pozna določeno barvo oziroma ali ima določeno predstavo o zatrjevani velikosti storilca. Primerjalna vprašanja se lahko postavijo za najrazličnejše zadeve. Ta vprašanja omogočajo preverjati mladoletnikovo zmožnost za razumevanje oziroma pojmovanje, pa tudi to, kakšna je njegova sposobnost abstraktnega vrednotenja.

Mnogim otrokom pa tudi mladoletnikom je težko pripovedovati podrobnosti dejanja

ali opisati kraj storitve dejanja. Če so otrokove izpovedbe o teh stvareh nejasne ali celo zmedene, je najbolje, da se preverjajo na kraju samem. Tu naj otrok oziroma mladoletnik ob konkretni označbi določenih predmetov in podrobnosti ponovi svoje navedbe. Ta metoda ima obenem še to prednost, da spraševalec spozna kraj storitve po opisu mladoletne žrtve. Tako preverjanje izjav mladoletne žrtve pa bo mogoče le na krajih, ki so splošno dostopni.

Rekonstrukcija kaznivega dejanja naj pokaže, koliko je izjava mladoletne žrtve realna in koliko morda vsebuje pretiranosti. Rekonstrukcija je mogoča neposredno na kraju storitve, vendar pa tudi na modelu. Kljub določenim prednostim pa rekonstrukcija dejanja tudi lahko škoduje, ker pri mladoletni žrtvi lahko zelo surovo obnovi doživeto. Zato je treba to metodo preverjanja izpovedi mladoletne žrtve uporabljati res le v skrajnih primerih. Pri rekonstrukciji se večkrat posreči, da se lahko loči resnično od neresničnega, saj se tu pogosto pokaže, da določeni zatrjevani dogodki v določeni situaciji sploh niso bili mogoči.

Katero izmed navedenih štirih metod preverjanja izjav mladoletne žrtve bo treba v konkretnem primeru uporabiti, bo odvisno od konkretnih kriminalističnih zahtev, razmer in možnosti. O tem bo torej treba odločati od primera do primera.

Taktika izpraševanja mladoletne žrtve bo odvisna predvsem od tehle okoliščin:

— starosti in stopnje zrelosti mladoletne žrtve;

— teže kaznivega dejanja ter psihičnih in fizičnih okvar, ki jih je utrpela žrtev s kaznivim dejanjem, in

— razmerja žrtve do storilca.

Te okoliščine je treba upoštevati že pri vzpostavitvi stikov z žrtvijo. Mladoletna žrtev mora dobiti najprej zaupanje v izpraševalca. To se lahko doseže že z navadnim pomenkom o zadevah, ki zanimajo otroka oziroma mladoletnika. Tak pomenek omogoča spraševalcu tudi vpogled v to, kako mladoletna žrtev reagira na določena vprašanja. Posebno velja to za tiste žrtve, ki se še lahko spominjajo doživetega dogodka. Izpraševanje otrok ne sme razburiti ali zastrašiti. Pomenki o navadnih, za žrtev zanimivih vprašanjih, pa dajejo zelo dragocena napotila za namensko postavljanje vprašanj. Pri tem se bo moral izpraševalec, zlasti pri majhnih otrocih, z njimi morda celo igrati in storiti vse, da bo v njih vzbudil simpatije. Z mladoletnikom bo moral govoriti v njegovem jeziku oziroma tako, da ga bo mladoletnik, zlasti otrok, razumel.

Nekatere žrtve bodo kljub vsemu izpraševalčemu trudu dajale le enozložne odgovore, iz katerih se bo dalo razumeti, da bi se rade čimprej znebile nadležnega spraševanja. V takih primerih naj se pogovor ne vleče v nedogled, marveč naj se čimprej konča.

Posebne težave so pri izpraševanju mladoletne žrtve, če je bila v prijateljskih ali sorodstvenih zvezah s storilcem. Pogosto bo mladoletna žrtev poskušala takega storilca ščititi. Zato bo treba v takih primerih ravnati posebno rahločutno. Tako mladoletni žrtvi nikakor ne bo priporočljivo povedati, da bo osumljeni za dejanje lahko strogo kaznovan ali da bo lahko takoj zaprt itd. Vse to lahko vpliva negativno na otrokovo notranje ravnanje. Izpraševalec bo moral biti v takih primerih zelo stvaren in se bo moral vzdržati kakršnihkoli komentarjev.

V zvezi s taktiko izpraševanja je pomembno tudi vprašanje obsega izpraševanja mladoletne žrtve, in sicer zlasti to, koliko je potrebno mladoletno žrtev izpraševati o samem dogajanju ob kaznivem dejanju. Mnogi pedagogi nasprotujejo temu, da bi mladoletna žrtev razlagala dejanje, češ da mladoletnik postaja s tem v določenih stvareh po nepotrebnem le bolj izkušen. Pri tem so tudi mnenja, da se mladoletne žrtve sramujejo o tem govoriti in da bi nasilno premagovanje tega sramu lahko imelo negativne posledice. Iz kriminalističnih razlogov se tem zahtevam ni mogoče ukloniti. Vsekakor pa je upravičena zahteva, da se je pri spraševanju mladoletne žrtve treba izogibati vsem takim vprašanjem, ki bi lahko mladoletnika pripeljala na neprimerne misli. Zlasti če se lahko opustijo seksualne podrobnosti, naj se o teh ne poizveduje pri mladoletni žrtvi. Pri tem pa bodo večkrat le težave, ker so ravno te podrobnosti, posebni izrazi ali način govora pogosto pomemben dokaz za namene storilca in za intenziteto njegovih dejanj. Posebno pri poskusih kaznivih dejanj, ki jih je storilec uvedel z nespodobnimi besedami, je za sodišče večkrat ob določenih okoliščinah pomembno, da zve besede, ki jih je storilec rabil ob poskusu, zlasti seksualnega kaznivega dejanja. Če so seksualne podrobnosti in konkreten način storilčevega govora pomembni za razkrivanje kaznivega dejanja, tedaj mora biti to pri izpraševanju mladoletne žrtve ugotovljeno. Če bi se mladoletna žrtev sramovala povedati določene besede, potem naj se ji da možnost, da jih napiše; ne smemo žrtve mučiti z zahtevo, naj jih izgovori ali pove. V praksi je bilo že pogosto ugotovljeno, da je mladoletna žrtev veliko lažje napisala nespodobne besede ali opisala seksualne podrobnosti, kot pa da jih je povedala. Zapis takih besed ali podrobnosti veliko manj pri-

zadeva sramežljivost mladoletne žrtve, kot pa če bi morala o tem govoriti. Večkrat so zavore mladoletne žrtve odpravljene tudi že s tem, če se odstrani event. navzoča tretja oseba.

Za izpraševanje mladoletne žrtve ni brez pomena niti kraj, kjer se izpraševanje opravlja, in navzočnost določenih oseb. Za mnoge mladoletne žrtve ne bo primerno, če se izprašujejo v pisarnah. Velikokrat jih bo pri izpovedovanju oviralo ravno pisarniško ozračje. Zato bo primerneje, če se mladoletna žrtev izprašuje na domu, v šoli, v otroškem vrtcu, v pionirski sobi itd., skratka predvsem tam, kjer se mladoletna žrtev počuti domače. V šoli bomo mladoletno žrtev izpraševali, če je upravičeno pričakovati negativen vpliv mladoletnikovih staršev v domačem okolju. Domačega okolja se bomo izogibali tudi takrat, ko je otrok ob prvem srečanju s starši kakorkoli pokazal bojazen pred njimi, če bi izpovedal, kaj se mu je pripetilo. Načeloma naj se mladoletna žrtev ne izprašuje na prostem, ker je tam le preveč reči, ki bi jo lahko odvrčale in ki bi ne mogla posvečati vprašanju potrebne pozornosti. Izjema glede tega velja le za preverjanje izjav na kraju storitve kaznivega dejanja. Ob vsakem primeru bo treba izbrati primeren kraj za pogovor z mladoletno žrtvijo, če hočemo, da bodo podatki, katere naj posreduje, izčrpni in natančni.

Na vprašanje, ali naj bodo navzoči pri izpraševanju mladoletne žrtve starši ali njihovi zakoniti zastopniki, se ne da odgovoriti z odgovorom, ki bi bil splošno veljaven. Po izkušnjah so starejši mladoletniki⁷ bolj zavrti, če so pri izpraševanju zraven starši. Pogosto staršem ne povedo vsega in zlasti ne opišejo kaznivega dejanja v vsem obsegu. Potem se bojijo, da bi bili kaznovani, ker niso bili do staršev dovolj odkritosrčni. Nekateri starši se tudi vtikajo v izpraševanje in s tem motijo koncentriranost izpraševanja. Iz teh razlogov bo večkrat prav, da se mladoletne žrtve ne izprašujejo v nenavzočnosti staršev.

Nasprotno pa bo praviloma navzočnost staršev potrebna pri izpraševanju otrok in mlajših mladoletnikov,⁷ zlasti tistih pod 8 let, ki so že tako bolj plašni. Vsekakor pa bo treba starše opozoriti, naj ne posegajo v pogovor s svojimi pripombami ali vprašanji. V literaturi se tudi zastopa mnenje, naj pri pogovoru z mladoletnimi žrtvami starši ali svojci sploh ne bodo navzoči. Pogovori naj se opravijo posebej z mladoletno žrtvijo in posebej s starši ali svojci.

Samo po sebi se razume, da je treba starše obvestiti o dogodku, če sami niso storilci ali pa če jim ni otrok že o tem pravil.

⁷ Tu ne gre za zakonsko definicijo po našem kazenskem zakoniku.

Če mladoletna žrtev o dogodku staršem ni povedala, tedaj naj to stori kriminalistični delavec ali sodnik, ki je prvi prišel v stik z mladoletno žrtvijo, vendar pa mora mladoletnika na to posebej pripraviti. V taktnem pogovoru bo kriminalistični delavec ali sodnik lahko dosegel njegovo privolitve, da bo stvar povedal staršem. Le-tem pa bo moral zadevo sporočiti vedno le ustno in nikoli pismeno, ker se bo treba zlasti pomeniti tudi o nadaljnjem delu z mladoletno žrtvijo, še prav posebej doma.

Zapisovanje izpraševanja je najbolj primerno v neposredni obliki. Napisati je treba tisto in tako, kot je povedal mladoletnik. Le tako bo zapis natančen. Iz takega zapisa bo tudi bolj razvidno, kako mladoletna žrtev presoja dejanje, kakšen pomen mu pripisuje, koliko je seksualno informirana itd. Na koncu zapisa naj bi izpraševalec tudi pripisal, kako je potekal pogovor, ali se je ob tem zgodilo kaj posebnega, pa tudi, kakšen vtis je nanj naredila mladoletna žrtev. Zelo pomemben bo opis obnašanja mladoletne žrtve med pogovorom, označba tega, kakšna je bila njena mimika, kakšne so bile njene reakcije ipd. Večkrat se bo obnesla tudi uporaba magnetofona, saj načina, kako otrok oziroma mladoletnik izpoveduje, ne morejo oživiti še tako popolne pripombe izpraševalca na koncu zapisa.

Iz vsega je torej razvidno, da morajo delavci varnostnih organov pa tudi drugi delavci javnih tožilstev in sodišč, ki obravnavajo mladoletne žrtve kaznivih dejanj, z njimi ravnati zelo obzirno in taktno, to pa bo mogoče le, če bodo imeli določeno kriminalno psihološko znanje.

UPORABLJENA LITERATURA

Poleg citirane literature sem v članku uporabljal še tale dela:

1. Golob, Mladoletne žrtve kriminala ter drugih zablod in napak odraslih oseb, Kriminalistična služba, Ljubljana, V/1954, str. 266—274.
2. Pečar, Nekatera vprašanja dejavnosti organov notranjih zadev na področju varovanja otrok pred seksualnimi delikti, Strokovni list, Ljubljana, VII/1958, str. 445—453.
3. Vodopivec, O zasliševanju otrok in mladoletnih storilcev kaznivih dejanj, Strokovni list, Ljubljana, IX/1960, str. 61—66.
4. Feix, Die Bekämpfung von Sexualverbrechen an Kindern, Berlin, 1961, Verlag des Ministeriums des Innern der DDR.
5. Plantan, Mladoletne žrtve kaznivih dejanj zoper moralo in osebno dostojanstvo v okraju Ljubljana, rokopis diplomske naloge na Višji šoli za socialne delavce v Ljubljani, 1962 (92 strani).
6. Schülert, Jugendliche als Opfer krimineller Handlungen — ein Beitrag zur Victimologie, Schlussbericht über die 16. Kriminalistische Arbeitstagung vom 30. September bis 2. Oktober 1964 am Polizei-Institut Hiltrup, str. 170—199 (Zvezna republika Nemčija).

The Importance of an Appropriate Treatment of Children and Minors as Victims of Criminal Offences

Summary

by Dr. Bronislav Skabernè, Scientific Counsellor, Institute of Criminology, Faculty of Law, Ljubljana

In the introductory part the author explains the problem of victim of a criminal offence. In connection therewith he describes the origins of the new science victimology and gives a description of the controversy on the question whether this science should be an independent one or only a part of criminology.

In the course of an intensified care of minor persons a special attention should be paid to minors, victims of criminal offences. The author then briefly deals with the types of minor victims (indifferent, predestinated and pseudo-victims and their subdivisions) as well as the usefulness of this typology in the detection of criminal offences.

The article further shows the principles of treatment of minors-victims in the detection and

handling of criminal offences. The author here calls attention to the need of an attentive and expeditious treatment and proposes that only persons having additional training in psychology should be permitted to treat the minor victims of criminal offences. He also points to mistakes which may be committed in this delicate work by persons coming into contact with minors, victims of criminal offences.

In the conclusion of his article the author recommends to the police officers and officials of public prosecution offices and courts coming into contact with minor victims of criminal offences to treat them very tactfully and regardfully; this result is realizable only if these persons have a sufficient knowledge of criminology and psychology.